

الْأَدَبُ فِي الْخِطَابِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صَدِيقًا نَبِيًّا*
 إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا*
 يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعِلْمِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا*
 يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا*
 يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا*
 قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ آلِهَتِي يَا إِبْرَاهِيمُ! لَنْ لَمْ تَنْتَهِ لَأَرْجُمَنَّكَ وَاهْجُرْنِي مَلِيًّا*﴾

﴿قَالَ سَلَامٌ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا*﴾

(سُورَةُ مَرْيَمَ : ٤١-٤٧)

الْمَجْرَدُ وَالْمَزِيدُ

معمولاً فعل‌ها در اولین صیغه ماضی خود، دارای سه حرف می‌باشند.

مانند : «كَتَبَ، عَرَفَ، خَدَمَ»

آیا همیشه چنین است؟ فعل‌های «كَاتَبَ، تَعَارَفَ، اسْتَخْدَمَ» از چند حرف ساخته شده و حروف اصلی آن‌ها کدام است؟

با این توضیحات می‌توان گفت که فعل ثلاثی بر دو نوع است :

۱- ..... ۲- .....

حتماً می‌دانید یکی از راه‌های ساختن و تشخیص ابواب ثلاثی مزید شناخت وزن آن‌هاست.

□ اکنون ابواب ثلاثی مزید را مرور کنیم :

الفعل	الباب	الماضي	المضارع	الأمر	المصدر
حَسَنَ	إِفْعَال	أَحْسَنَ	يُحْسِنُ	أَحْسِنْ	إِحْسَان
عَلَّمَ	تَفْعِيل	عَلَّمَ	يُعَلِّمُ	عَلِّمْ	تَعْلِيم
دَفَعَ	مُفَاعَلَة	دَفَعَ	يُدْفِعُ	دَافِعْ	مُدَافَعَة
عَرَفَ	تَفَاعُل	تَعَارَفَ	يَتَعَارَفُ	تَعَارَفْ	تَعَارُف
نَزَلَ	تَفَعُّل	تَنَزَّلَ	يَتَنَزَّلُ	تَنَزَّلْ	تَنَزُّل
جَمَعَ	إِفْعَال	اجْتَمَعَ	يَجْتَمِعُ	اجْتَمِعْ	اجْتِمَاع
قَسَمَ	إِنْفِعَال	انْقَسَمَ	يَنْقَسِمُ	انْقَسِمْ	انْقِسَام
عَفَرَ	اسْتِفْعَال	اسْتَعْفَرَ	يَسْتَغْفِرُ	اسْتَغْفِرْ	اسْتِغْفَار

همیشه اولین صیغه ماضی را ملاک قرار دهید.

□ آیا می‌دانید هدف از ساختن فعل‌های مزید چیست؟

اکنون جای خالی را با ترجمه مناسب پر کنید :

حَضَرَ : حاضر شد ، أَحْضَرَ : ...

عَفَرَ : بخشید ، اسْتَغْفَرَ : ...

آیا حروف اصلی «يُزَلُّ» را می‌شناسید؟

نام چنین فعل‌هایی چیست؟

وزن‌های ثلاثی مزید سماعی است یا قیاسی؟

ضَعِ الْأَفْعَالَ الْمُنَاسِبَةَ :

الف) ﴿و... فَإِنَّ الذِّكْرَى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ﴾

(أَمْرٌ لِلْمُخَاطَبِ مِنْ «ذَكَرَ» فِي بَابِ تَفْعِيلٍ)

ب) ﴿فَاقْرَأُوا مَا... مِنَ الْقُرْآنِ﴾

(مَاضٍ لِلْغَائِبِ مِنْ «يَسَّرَ» فِي بَابِ تَفَعُّلٍ)

اُكْتُبْ مَصَادِرَ الْأَفْعَالِ الْمَزِيدَةِ :

الْجَامِدُ وَ الْمَشْتَقُّ

- به این کلمات توجه کنید «عَالِمٌ، مَعْلُومٌ، عَلِيمٌ، مَعْلَمٌ، أَعْلَمُ، عَلَامَةٌ»
 - این کلمات از چه ماده‌ای اشتقاق یافته‌اند؟
 - آیا می‌دانید مشتقات در علم صرف بر چند نوع است؟
 - مهم‌ترین معیار را برای شناخت مشتقات، چه می‌دانید؟
 جدول زیر را با نوشتن معنای اسم‌های مشتق کامل کنید :

اسم الفاعل	اسم المفعول	اسم المكان والزمان	الصفة المشبهة	اسم المبالغة	اسم التفضيل	اسم الآلة
غافر	مقبول	مُعَبَّد	شَرِيف	غَفَّار	أَعْظَم	مِفْتَاح
...	...	...	...	...	...	...
مُصْلِح	مُرْسَل	مَغْرِب	أَخْضَر	صَبُور	كُبْرَى	مِطْرَقَة
...	...	...	...	...	...	...

- دو کلمه «أَعْظَمُ و أَخْضَرُ» هر دو بر وزن أَفْعَل هستند.
 - آیا معنای آن‌ها را می‌دانید؟
 - کدام یک از این دو، اسم تفضیل و کدام یک صفت مشبّهه است؟
 ○ برخی صفات و مشتقات با تاء مدوّره «ة» مؤنث می‌شوند. مانند : مؤمن < مؤمنة

مذكر	أكبر	أَيُّض
مؤنث	...	...

اما این مشتقات چگونه
مؤنث می‌شوند؟

- خوب است بدانیم الف مقصوره (ا. ئ) و الف مددوده (اء) در صورتی که پس از سه حرف اصلی قرار گیرند، از علامات تأنیث به شمار می‌آیند. مانند : عَظْمَى، حَمْرَاء.
 - با «هذا» یا «هذه» عبارت‌ها را کامل کنید :
 ۱- ... ماء. ۲- ... صحراء.
 - با «نَجَحْتُ» یا «نَجَحَ» عبارت‌ها را کامل کنید :
 ۱- ... الفَتَى في المسابقة. ۲- ... كُبْرَى في الإمتحان.

التمرین الأول

با توجه به ترجمه عبارات، اسم مشتق مناسبی انتخاب کنید :

۱- أَلْعِذْرُ عِنْدَ كِرَامِ النَّاسِ ...

عذر نزد مردم بخشنده پذیرفته شده است.

قَابِلٌ   مَقْبُولٌ   أَقْبَلُ

۲- لَا خُلُقَ ... مِنَ الْكِبَرِ.

هیچ خوبی زشت تر از خودپسندی نیست.

أَفْبَحُ   قَبِيحُ   فُبْحُ

۳- أَلْعَقْلُ ... كُلِّ أَمْرٍ.

خرد، اصلاح کننده هر امری است.

إِصْلَاحُ   أَصْلَحُ   مُصْلِحُ

۴- فَتَعَلَّمُوا، فَالْعِلْمُ ... الْعُلَى.

علم بیاموزید. چون علم کلید بزرگی ها است.

مِفْتَاحُ   فَاتِحُ   مَفْتُوحُ

۵- رُبَّ سَكُوتٍ ... مِنَ الْكَلَامِ.

چه بسا سکوتی رساتر از سخن گفتن باشد.

أَبْلَغُ   بَلِغُ   بَالِغُ

۶- سِلَاحُ اللَّئَامِ ... الْكَلَامِ.

سلاح فرومایگان سخن ناپسند است.

أَقْبَحُ   قُبْحُ   قَبِيحُ

المعرفة و النكرة

اسم معرفه اسمی است که برای شنونده ..... باشد.

در جدول زیر نوع اسم های معرفه را بنویسید :

بابُ المدرسة	الَّذِي	هَذَا	هُوَ	المدرسة	محمّد
كِتَابُكَ	الَّتِي	تِلْكَ	أَنْتُمْ	الْعِلْمُ	مَكَّةُ
قَلَمِي	مَنْ	أُولَئِكَ	هُنَّ	الكتاب	فاطمة
...	...	...	...	...	...

آیا می‌توانید در عبارت‌های زیر نوع ضمیر و نقش آن را معین کنید؟

﴿أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ﴾ ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾ ﴿أَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ﴾

□ اکنون به عبارات زیر توجه کنید :

﴿خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ﴾ ﴿جَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً﴾ ﴿إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ﴾

— ضمیر «کُم» در سه آیه شریفه، به چه کلماتی متصل شده است؟

— آیا می‌توانید نقش آن را در هر موقعیت بیان کنید؟

— چه نامی را برای این ضمایر مناسب می‌دانید؟

□ اکنون دو عبارت «جاء الذي» و «جاء الذي يقرأ القرآن» را با هم مقایسه کنید. معنای کدام یک کامل نیست؟

آیا احساس نمی‌شود کلماتی مانند «الذي» به جمله یا شبه‌جمله‌ای برای رفع ابهام نیاز دارند؟

□ به اسم‌هایی مانند «الذي»... و به عبارت بعد از آن ... می‌گویند.

«مَنْ» در این عبارت‌ها چه کلمه‌ای است؟
چرا در حالت‌های مختلف یکسان به کار رفته است؟
آیا کلمه‌ای دیگر، مانند «مَنْ» می‌شناسید؟

حَضَرْتُ مَنْ يَقُولُ الْحَقَّ.
حَضَرْتُ مَنْ يَقُولُ الْحَقَّ.
حَضَرْتُ مَنْ يَقُولُ الْحَقَّ.

توجه :

□ کدام توضیح برای اسم نکره صحیح است؟

□ ۱- اسمی است که تنوین داشته باشد؛ مانند : رجلٌ، محمدٌ و...

□ ۲- اسمی است که جزء موارد شش گانه معارف نباشد، خواه تنوین

□ داشته باشد یا نداشته باشد؛ مانند : رجلٌ، «مَنْ» استفهامیه و...

□ در میان اسم‌های معرفه، اسم موصول، اسم اشاره و ضمیر از اسم‌های... هستند.

○ مبنی

○ معرب

التمرين الأول

غَيِّرِ العبارة حَسَبِ المبتدأ :

أَنْتَ تَأْمُرُ صَدِيقَكَ بِالْإِحْسَانِ.

أَنْتُمْ .....

نَحْنُ .....

التمرين الثاني

إِمْلَأِ الْفَرَاغَ بِـ«صِلَّةٍ» مناسبة :

«آمَنُوا، رَفَضَ الْبَاطِلَ، فِي السَّمَاوَاتِ»

١- أَلْعَاقِلُ مَنْ ..... ٢- لِلَّهِ مَا ..... ٣- ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ .....﴾

التمرين الثالث

غَيِّنِ العبارة التي أنواع المعارف فيها أكثر :

١- ﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ﴾

٢- ﴿هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ﴾

٣- اللِّسَانُ جَرْمُهُ صَغِيرٌ وَ جَرْمُهُ كَبِيرٌ.

أنواع علامات الإعراب (الظاهري، التقديري، المحلي)

می دانیم نقش کلمات در جمله، بر اعراب آن کلمه تأثیر می گذارد.

– اما آیا این اثر همیشه مشهود است؟

□ با توجه به عبارت زیر به سؤالات پاسخ دهید :

«أَرْسَلَ اللَّهُ الْأَنْبِيَاءَ لِهَدَايَةِ النَّاسِ»

– کلمات مشخص شده چه نقشی دارند؟

– آیا این کلمات، متناسب با نقش خود، علامت اعراب را پذیرفته اند؟

– نام چنین اعرابی چیست؟

□ کلمه «المؤمن» را در عبارت های زیر، متناسب با موقعیت، به صورت مثنی، جمع مذکر و جمع مؤنث به کار ببرید :

مفرد	بَشَّرَ	اللَّهُ	المؤمن	بالجَنَّةِ.
مثنی	بَشَّرَ	اللَّهُ	...	بالجَنَّةِ.
جمع مذکر	بَشَّرَ	اللَّهُ	...	بالجَنَّةِ.
جمع مؤنث	بَشَّرَ	اللَّهُ	...	بالجَنَّةِ.

– علامت اعراب کلمه «المؤمن» در این جملات چگونه ظاهر شده است؟ اصلی ○ فرعی ○

– آیا کلمات دیگری می شناسید که علامت اعراب آن فرعی باشد؟

□ به کلمه «الدنيا» در عبارت های زیر توجه نموده و به سؤالات پاسخ دهید :

کلمه «الدنيا» در هر عبارت چه نقشی دارد؟

چرا آخر کلمه «الدنيا» در نقش های مختلف تغییر نکرده است؟

الدنيا مزرعة الآخرة.

لَا تَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّكَ.

إِعْمَلُوا فِي الدُّنْيَا عَمَلًا صَالِحًا.

□ هر یک از اسم های مبنی، در چه محلی واقع شده اند؟ پاسخ مناسب هر یک را معین کنید :

خبر - مرفوع محلاً

فاعل - مرفوع محلاً

مفعول به - منصوب محلاً

﴿سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ﴾

﴿إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا﴾

أَلْعَاقِلُ مَنْ وَعَظْتَهُ التَّجَارِبُ.

التمرين الأول

أكمل الفراغ :

- ١- ﴿إِنَّ ..... يُذْهِبَنَّ السَّيِّئَاتِ﴾ (الحَسَنَاتِ / الحَسَنَاتِ)
- ٢- الدَّهْرُ ..... يَوْمٌ لَكَ وَ يَوْمٌ عَلَيْكَ . (يَوْمَانِ / يَوْمَيْنِ)

التمرين الثاني

اقرأ الآية ثُمَّ عَيِّنِ المطلوبَ مِنْكَ : ﴿ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ﴾

مَجْرُورٌ بِحَرْفِ الْجَزْ
مَجْرُورٌ مُحَلًّا

مَبْتَدَأٌ
مَرْفُوعٌ مُحَلًّا

التمرين الثالث

عَيِّنِ الإِعْرَابَ التَّقْدِيرِيَّ فِي الْكَلِمَاتِ التَّالِيَةِ :

- ١- مَنْ طَلَبَ الْعُلَى سَهَرَ اللَّيَالِي .
- ٢- وَ إِلَيْكَ يَا رَبِّ نَصَبْتُ وَجْهِي .

الْعُلَى / اللَّيَالِي / وَجْهِي

الْعُلَى / وَجْهِي

الْعُلَى

أنواع الجملة

می دانیم که جمله در زبان عربی بر دو نوع است. ۱..... ۲.....

اما فرق میان جمله فعلیه و اسمیه در چیست و چگونه می توان آن ها را تشخیص داد؟

الفاعل

- فاعل در زبان عربی همیشه ... می آید.
□ بعد از فعل □ قبل از فعل □
□ مرفوع □ منصوب □ مجرور □
□ و از جهت اعراب ... است.
□ اکنون فاعل و نوع آن را در عبارات زیر مشخص کنید :

الجملة	اسم ظاهر	ضمير بارز	ضمير مستتر
﴿تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى﴾			
أَحْسِنْ إِلَى وَالِدَيْكَ.			
يَتَوَكَّلُ الْمُؤْمِنُ عَلَى اللَّهِ.			

المفعول به

□ فعل در چه صورت به مفعول به نیاز دارد؟ چگونه می توان فعل های متعدی را شناخت؟

پس از ترجمه آیات کریمه زیر، مفعول به و اعراب آن را تعیین نمایید :

﴿أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ نُورًا مُبِينًا﴾   ﴿إِيَّاكَ نَعْبُدُ﴾   ﴿نَحْنُ خَلَقْنَاكُمْ﴾

المبتدأ

□ جمله اسمیه، جمله ای است که با... آغاز می شود.
آیا می توانید در عبارت «وَعُدَّ اللَّهُ حَقًّا» ارکان جمله اسمیه را معین کنید؟

الخبر

□ هدف از آوردن خبر چیست؟
چگونه می توان خبر را در جمله تشخیص داد؟
در عبارت «فِي الْقُرْآنِ شِفَاءٌ» خبر کدام است و از چه نوعی است؟

التمرين الأول

كيف تُصيغ العبارة التالية إذا قَدَمْنَا فِعْلَهَا؟ «الْمُؤْمِنُونَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ وَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ»

١- يَسْتَمِعُونَ الْمُؤْمِنُونَ الْقَوْلَ وَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ○

٢- يَسْتَمِعُ الْمُؤْمِنُونَ الْقَوْلَ وَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ ○

٣- يَسْتَمِعُ الْمُؤْمِنُونَ الْقَوْلَ وَيَتَّبِعُ أَحْسَنَهُ ○

التمرين الثاني

سَكَّلَ مَا أُشِيرَ إِلَيْهِ بِخَطِّ:

جَزَى اللَّهُ الشَّدَائِدَ كُلَّ خَيْرٍ عَرَفْتُ بِهَا صَدِيقِي مِنْ عَدَوِي

التمرين الثالث

أكمل الفراغ بالخبر المناسب ثم عَيِّنْ نوعه:

يَأْتُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
تَحْتَ أَقْدَامِ الْأَمْهَاتِ
عَمُودُ الدِّينِ

المبتدأ	الخبر	نوع الخبر
الصَّلَاةُ		
المُؤْمِنُونَ		
الْجَنَّةُ		

التمرين الرابع

عَيِّنِ التَّرَادِيفَ وَالتَّضَادَّ: (=، ≠)

أَتَى □ جَاءَ

لِمَ □ لِمَاذَا

الصَّدِيقُ □ الكَذَّابُ

الصَّدِيقُ □ العَدُوُّ

سَهَرَ □ نَامَ

رَفَضَ □ قَبِلَ